

אידיאל הסופר בעיני י. ל. פרץ*

(מקץ שנים עשרה שנים למותו)

לא פעם מתגלה נטייה לבקש בדברי הסופרים אידיאלים מוסריים או חברתיים. יש הנוהגים להשמיע טענות כלפי יצירותיהם, לאמור: אין בהן תשובה לצרת מצוקותינו וספקותינו, אין הן מצביעות על דרך, על יעוד בחיים, בשעה שאנו מצפים מהן שילמדנו כיצד לחיות חיים של קדושה ואור, או לפחות כיצד צריכה, לדעתם, להיות בנויה וערוכה התברה האנושית, כדי שאפשר יהיה לחיות בה חיים של קדושה ואור.

אלא שהאמת היא, שאין הסופר חייב כלל להגיש לנו יעודים בחיינו או להציג לפנינו אידיאלים. זה תפקידו של נביא ומוכיח. והרי הנביא שונה מן הסופר, והוא למעשה סוג אחר לחלוטין של יוצר, אליו עלינו לגשת באמצעות קריטריונים אחרים. הנביא יכול להיות 'נביא אמת' או 'נביא שקר'. קנה-מידה זה אינו מתאים לסופר, אצלו נבקש להבחין רק בין 'יפה' ו'בלתי יפה' (או אפילו 'מכוער').

והנה הוכתרו אחרים מן הסופרים שלנו בתואר 'נביא' – – – אפשר שזה קרה מפני שהדור שלנו החל להתייחס גם לנביא בקנה-מידה אסתטי, כלומר: לקלוט אותו רק באמצעות מערכת החושים. הנביא הפך לסופר בעל סגנון ספרותי מיוחד משלו. אף הנבואה הפכה לסוג ספרותי, ותו לא.

אולם הנביא האמיתי, נביא אלוהים – הנביא בדמותו הטהורה והריאלית הוא פחות מכול – ספרות. הנביא החי אינו בא לתאר או לעצב את הדי-קול ה' ורעמיו – באשר הוא עצמו אינו אלא רעם האל. לעומת זאת, זה שמחבר ספרים ופואמות לקריאה או לדיקלום, זה שחייב לחפש אורחות השפעה באמצעות תחבולות לשון

* מסה זו פורסמה בעיתון היומי נייס, בקובנה, גליון 289 (7), ביום 27 באפריל 1927. מקץ קרוב לעשרים שנה, כגיטו וילנה, הרחיב קלמנוביץ את עיונו בנושא וכתב חיבור ממצה יותר, שהוכתר בשם 'פרצעס קוק ארף דער יידישער ליטעראטור' (השקפתו של פרץ על ספרות יידיש). כתיב-היד נמצא מתגולל בהריסות סטראשונה 6 בשנת 1944 והובא ארצה בידי אבא קובנר. כיוכל שנים לאחר שנכתב הועבר כתיב-היד אל גנוי הספרייה הלאומית בירושלים, וצילומו – לארכיון יווא בני-יורק. החיבור נכתב ביידיש ופורסם קטעים-קטעים בשני כתיב-עתי: די גאלדענע קייט 2 (אביב 1949), עמ' 114-126 (הפרקים 2-4), ואילו בייחא-בלעטער, כרך 33, עמ' 49-64, נתפרסמו הפרקים החסרים. החיבור תורגם לעברית ופורסם במלואו בספר יומן בגיטו וילנה וכתבים שנמצאו בהריסות, הוצאת מורשת 1977, עמ' 165-196.

ספרותיות, זה שניתן לקרוא את דבריו תוך כדי ישיבה בכורסה נוחה וליהנות מהם — ולא לסקלו באבנים או לעזוב מחרשה ורשת־דייגים, בית וקניין, אבא ואימא וללכת בעקבותיו — אינו אלא סופר. וגם אם הוא סופר גדול, יהיה אשר יהיה, אין הוא נביא. ההבדל ביניהם אינו בכמות אלא באיכות.

פרץ אינו מכנה בשם את הרואה שהוא נכסף אליו. השם העתיק 'נביא' אינו נראה לו מכובד. הוא בכלל מזהיר מפני הדבקות במונחים ישנים־נושנים. "הרעיונות אינם אמיתיים או שקריים" — הוא טען — "אלא רעננים או מיושנים, משגשגים ופורחים או נובלים ונושרים. אל תחפשו את תמונת העבר ביום־האתמול שחלף."

היה לו, לפרץ, כינוי משלו לנביא. הוא קרא לו משורר. לפי המושגים שלנו אין המשורר גם הוא אלא מעין סופר. אפילו את פרץ עצמו אנו מכנים לא פעם בתואר 'משורר'. אך אצל פרץ שמור לסופרים־לסוגיהם הכינוי 'אמן', ואילו המשורר מתואר על־ידו בתכונות הנביא.

"האמן" הוא בן־חורין. הוא רשאי לצייר את זריחת השמש ושקיעתה; את הים הסוער, את הערבה; הוא רשאי לרדוף אחר ציפורי־חמד בקיץ ואחר ניצוצות מתמלטים מארובתו של הנפת. הוא רשאי לשיר על ברק־הזהב של עיניים ניבטות מתוך פנים חיוורות. ה'משורר' לעומת זאת אינו בן־חורין; דרכו היא דרך מטפס־ההרים, המתפתלת בין סלעים ותהומות ובפסגות, מקום שם מתחוללת הטראגדיה האנושית הנעלה, מקום בו נשקלות, בין פחד, סכנה ושגעון, הבעיות האנושיות החשובות ביותר: החיים מה הם ומהו המוות? מי אנוכי בעצם? לאן מוליכה דרכי?" (י. ל. פרץ: 'ליטעראַטור און לעבן', אַלע ווערק, כרך 7, ניו־יורק, 1946: 285).

ולהלך: "האמן הוא המחקר, בין אם הוא מחקה את הטבע ובין אם הוא מחקה את ההווה או את העבר. האמן הוא בן־חורין; לפני היצירה וגם אחריה אין הוא אלא בן־אדם, ואל פועלו הוא רשאי לבחור את החפץ הרצוי לו ולמצוא אותו באשר ירצה" (שם: 286).

"המשורר מוכרח להיות משורר; שירתו היא חייו." (שם, שם).

וכאשר פרץ מגיע אל ספרות יידיש הוא אומר דבריו ביתר שאת: "רצוננו לדבר אודות משוררי הטראגדיה הזאת: המוות או הגאולה. דל יהיה מספר המשוררים ומועט מספרם של הספרים; ואם תספרו אותם בעזרת אצבעות יד אחת עוד תישארנה לכם אצבעות מיותרות. אלא שמספר זה מן הראוי שיגדל. עוד משורר אחד חייב להופיע, עוד ספר אחד חייב להיווצר. ועלינו להעניק את המשורר של הדבר האחרון — — — אלא שהמשיח שלנו עדיין לא בא, אך הוא חייב לבוא, ולא רק למען עמו בלבד... כל העולם מוכרח להתייצב לדין, להישפט ולהיגאל. כל העולם מוכרח להיחלץ ולהשתחרר מן הטראגדיה האנושית." (שם: 287).

וכך הגיע פרץ בדיבורו עד לימי המשיח. מדובר אפוא בנביא המושלם מכל הנביאים, הנביא המשכנע את כולם וכוח קרינתו ככוחה של שמש־האביב המחממת ברקיע הבהיר, ככוח העשב הירוק הצץ וצומח מן האדמה, כחיוך ראשון של הילד שלך.

והמשיח הזה אינו אלא כותב־ספרים, או לפחות ספר אחד, הספר האחרון שעוד

מוכרח להיכתב. אין הוא מנהיג עממי ואף לא ממציא גאון, שיגלה כיצד אפשר לשוב גם בלי לחם, או כיצד יוצרים חום ותנועה גם בלעדי פחם. אך הוא חייב לחבר ספר אחד. זהו אידיאל של סופר: סופר עתיד לגאול את העולם. יתר על כן — סופר יהודי.

מה רבה צריכה להיות האמונה בבואו של משיח מעין זה! מה עמוקה צריכה להיות האהבה אל הספרות כאשר ניתן להאמין שטעון בה כוח אדירים כזה! כלום היתה ספרות יידיש לפני פרץ, בימי פרץ ואף אחריו מסוגלת לספק תשתית לאמונה כזאת? מה היו יכולות להיות ההנחות שהצמיחו בעיני פרץ אידיאל של סופר מעין זה? מניין הוא שאב את ההעזה להציג לספרות יידיש דרישות כבדות כל-כך?

אין כלל ספק, שרק בכוחה של ההיסטוריה היה לחצוב בסיס כלשהו לאמונה כזאת. ואמנם היתה זו גזירה־שווה היסטורית. היהודים כבר הגישו פעם אחת לעולם ספר, שהצביע לדורות רבים ולמאות מיליונים של בני־אדם על הדרך לגאולה מן המוות ומן החטאים. ולפיכך חייבים היהודים להשלים ספר זה עד הסוף — ושוב באמצעות ספר. התנ"ך הוכיח את כוחן של המילים להפוך לב אבן ללב בשר ודם, ולהפיח רוח בעצמות יבשות. מותר אפוא להאמין, שהעם שיצר את התנ"ך עוד יגלה ואף יביע את דבר המשיח.

כך חשב פרץ בשעה שהוא בא להתוות תוכנית לספרות יידיש גדולה, שתפקידה להיחלץ ממצבה בשפל (בניגוד לתיאוריה שלו עצמו). למעשה הוא חי באמונה הישנה־נושנה, שהעם היהודי נבחר מכוח ההשגחה העליונה לשאת עד עת מצוא על גבו את צער העולם ולגאול אותו מייסוריו בבוא השעה היעודה. וכך נטלה על עצמה ספרות יידיש, באמצעותו של פרץ, את ירושת האמונה היהודית העתיקה. האומנם יהא בכוחה של ספרות יידיש לשאת את האידיאל הזה ולהעבירו בשלום מדור לדור?